

Автореферат

Українська молочарська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі (1921-1939 рр.)

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Кооперативний рух в Галичині, що розгорнувся в останній третині XIX ст. й набув масового характеру в період між першою та другою світовими війнами, став широким соціальним явищем, значення якого для процесів націотворення та самоорганізації українського суспільства досі не знайшло належної оцінки. Саме розвиток сільськогосподарської кооперації став одним із важливих чинників господарського й національного відродження краю. Серед усіх секторів кооперації Галичини найбільш динамічно розвивалася молочарська кооперація, яка зародилася ще перед першою світовою війною й інтенсивно нарощувала свої потужності в міжвоєнний період. Окреслена проблема дотепер не була предметом спеціального історичного дослідження. Як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії, при вивченні суспільно-політичних та національно-культурних процесів в Галичині впродовж 20-30-х рр. XX ст. увага зверталася на діяльність кооперації, але детальне дослідження української молочарської кооперації на чолі з “Маслосоюзом” не проводилося. Всебічне й об’єктивне дослідження історії української молочарської кооперації в Галичині набуває сьогодні важливого науково-теоретичного значення з огляду на необхідність відтворення цілісної наукової картини кооперативного життя краю досліджуваного періоду.

У здійсненні сучасних економічних реформ цінним є досвід роботи кооператорів міжвоєнного періоду. Вивчення досвіду діяльності українських молочарських кооператорів дасть змогу виважено використовувати його для розвитку соціально-економічного життя сучасного суспільства.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукової-дослідницької теми: “Історичні та економічні

проблеми розвитку української спільноти у ХХ столітті “, яка розробляється кафедрою українознавства Тернопільського державного економічного університету.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у визначенні місця та ролі української молочарської кооперації в соціально-економічному житті Галичини в 1921- 1939 рр.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

- з’ясувати передумови становлення українського молочарства;
- простежити обставини його розвитку;
- охарактеризувати структуру та етапи організаційного розвитку “Маслосоюзу”;
- проаналізувати господарську і торговельну діяльність українського кооперативного молочарства;
- дослідити еволюцію взаємин “Маслосоюзу” з іншими господарськими організаціями .

Об’єктом дослідження є українська молочарська кооперація Галичини в 1921-1939 рр.

Предмет дослідження – організаційне становлення і розвиток української молочарської кооперації, форми та методи її діяльності, роль в соціально-економічному житті Галичини в 20-30х рр. ХХ ст.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1921-1939 рр., тобто період між двома світовими війнами, коли Галичина входила до складу Польської держави.

Географічні межі дослідження: Львівське, Станіславівське та Тернопільське воєводства тодішньої Польської держави.

Теоретико-методологічна основа дослідження - загальнонаукові принципи історизму, об’єктивності, науковості. Для розв’язання поставлених завдань дисертантка використовувала проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, статистико-аналітичний методи.

Наукова новизна дисертації обумовлена, насамперед, вибором теми дослідження і полягає в тому , що вперше у вітчизняній історіографії здійснено комплексне дослідження найбільш розвиненого сектора української кооперації міжвоєнного періоду – молочарства, очолюваного “Маслосоюзом “.

На основі використання широкого кола джерел прослідковано передумови та особливості розвитку кооперативного молочарства, здійснено аналіз його різнобічної діяльності, визначено роль в українському кооперативному русі, розглянуто співпрацю з “Сільським господарем”, “Просвітою”, “Рідною школою”, “Союзом українок”, сформульовано пропозиції щодо використання досвіду “Маслосоюзу” для сучасного реформування аграрного сектора України.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані при написанні узагальнюючих і спеціальних праць з історії України та українського кооперативного руху, з історичного краєзнавства, для лекційної пропаганди кооперативної ідеї серед широкого загалу. Висновки дисертації можуть бути використані кооперативними структурами для вдосконалення своєї діяльності та модернізації існуючої нині в Україні системи кооперації.

Особистий внесок здобувача. На основі аналізу архівних документів, періодичних видань, матеріалів статистичних збірників, праць вітчизняних та зарубіжних дослідників здійснено комплексне дослідження українського кооперативного молочарства Галичини в міжвоєнний період .

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були представлені на третій Всеукраїнській науковій конференції “Інтелігенція і влада” (жовтень 2003р., м . Одеса), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Суспільство: історія, методологія дослідження, практика” (червень 2004р., м. Тернопіль), Всеукраїнській науковій конференції “Друга світова війна в історичній долі українського народу” (травень 2005 р., м. Тернопіль), V Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвячений 130-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (вересень 2005 р., м. Чернівці), XIV щорічній міжнародній науково-практичній конференції “Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства” (жовтень 2005 р., м. Київ), викладені у семи публікаціях, у тому числі п’яти статтях , які опубліковані у виданнях, що визнані ВАК України як фахові.

Результати дослідження обговорені на засіданнях кафедри українознавства Тернопільського державного економічного університету.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури . Обсяг основного тексту дисертації – 168с., перелік джерел і літератури займає 303 позиції.

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність теми, хронологічні рамки дослідження, окреслено методологічні засади, об'єкт та предмет наукового пошуку, хронологічні й географічні рамки, розкрито наукову новизну отриманих результатів, висвітлено теоретичне й практичне значення роботи.

У першому розділі – “Історіографія та джерельна база дослідження” – проведено науковий аналіз історіографії досліджуваної проблеми, представлено характеристику архівних та інших джерел.

Першими спробами наукової розробки обраної теми можна вважати низку праць активних діячів українського кооперативного молочарства в Галичині А. Палія, А. Мудрика, М. Хронов'ята, Є. Храпливого, В. Лопатнюка, А. Жука, М. Холевчука. Вони дають загальне уявлення про становлення і розвиток кооперативного молочарства, про формування його структури та механізму діяльності.

Про західноукраїнську кооперацію, в тому числі й молочарську, йдеться в працях теоретиків і практиків кооперативного руху К. Коберського, А. Гаврилка, Ю. Павликовського. В основному це популярно-пропагандистські економічні та статистичні огляди. Вони мають швидше джерелознавче, ніж історіографічне значення.

Кооперативному молочарству в Галичині присвячені праці одного з його організаторів Є. Храпливого. Він опублікував низку статей з організації молочарства в селянському господарстві, в яких заохочував селян до плекання молочної худоби, організації кооперативних молочарень, висвітлював зарубіжний досвід. Згодом з'явилися його підсумкові праці, зокрема “Молочарське

книговодство”, “Наші молочарські кооперативи в 1925 році”, “Основи кооперативного молочарства”.

У міжвоєнний період окрему групу досліджень кооперації на західноукраїнських землях, в т.ч. і в Галичині, складають праці істориків української діаспори, колишніх учасників кооперативного руху. Однією із найбільш змістовних є “Історія українського кооперативного руху” І. Витановича. Автор розглянув особливості становлення і діяльності української кооперації на західноукраїнських землях. У монографії невеликий розділ відведено молочарській кооперації.

Беспосередньо молочарській кооперації в Західній Україні присвячена книга А. Качора. Автор у популярній формі висвітлив розвиток кооперативного молочарства, показав негативний вплив політики польського уряду на діяльність українських кооперативів. А. Качор один із перших зробив спробу дати оцінку внескові окремих особистостей у розвиток українського кооперативного молочарства. Він, зокрема, присвятив свої дослідження А. Мудрику, А. Палію, О. Луцькому, Є. Храпливому, зазначивши їх роль не тільки у розвитку кооперації, але й у піднесенні національної свідомості українців. Загальний недолік вищеназваних праць – відсутність у них архівних матеріалів, докладних статистичних даних.

Історія українського кооперативного руху і, зокрема, молочарства, в Радянській Україні не могла висвітлюватись об’єктивно. Радянські дослідники змушені були дотримуватися постулатів партійної доктрини, діяльність української кооперації трактувалась ними як “буржуазна”, “націоналістична” або просто замовчувалася, окремі її аспекти висвітлювалися в контексті критики буржуазного способу життя, а про молочарську кооперацію загалом не згадувалося. Переважна більшість радянських дослідників (М. Герасименко, М. Зільберман, Г. Ковальчак, Я. Корнійчук, Б. Дудикевич, Я. Хонігсман) обмежилась лише констатацією факту існування української кооперації в Західній Україні, не аналізуючи форм і методів її діяльності, роль в національному житті.

Проте окремі дослідники, зокрема І. Васюта, С. Макарчук, Л. Олесевич, Ю. Сливка, і в тих умовах намагалися об’єктивно висвітлювати ряд проблем історії

кооперативного руху. Зокрема, С. Макарчук відтворив хід соціально-економічних процесів у західноукраїнському суспільстві, що обумовлювало розвиток української кооперації. Глибоким підходом до теми відзначилися праці Ю. Сливки, в яких автор розкрив негативний вплив антиукраїнської економічної політики Польщі на діяльність. Л. Олесевич поруч із вживанням ідеологічних штампів, все ж трактував кооперацію як єдино прийнятну форму господарювання українського населення в умовах польського режиму, доводив її позитивний вплив на всі сфери суспільного життя.

Новий етап вивчення кооперативного руху на західноукраїнських землях починається з відродження незалежності України. Центром дослідження цієї проблеми стала Львівська комерційна академія, науковці якої підготували навчальні посібники з історії кооперативного руху та споживчої кооперації за загальною редакцією С. Гелея. Вони започаткували серійне видання "Українська кооперація: історичні та соціально економічні аспекти", видали два томи біографічного збірника "Українські кооператори", до якого увійшло понад 50 історичних нарисів про подвижників кооперативної ідеї, зокрема про активних діячів західноукраїнського кооперативного молочарства О. Нижанківського, А. Палія, А. Мудрика, О. Бачинську, Є. Храпливого, М. Хронов'ята.

Публікації С. Злупка присвячені життєвому шляху і діяльності організаторів кооперативів у Галичині Є. Храпливому і О. Луцькому. Р. Матейко розкрив особливості діяльності молочарської кооперації у міжвоєнний період та в роки другої світової війни. Уваги заслуговує монографія історика "Андрій Палій – будівничий та керманіч "Маслосоюзу"", в якій відтворено сторінки життя і діяльності провідного діяча українського кооперативного молочарства.

Окремі аспекти історії українського кооперативного руху в Галичині висвітлені у кандидатських дисертаціях. Розвиток кооперативного молочарства частково проаналізовано в дисертації Г. Голуб. В. Чайковський в контексті економічної історії, аналізуючи різні сектори української кооперації, звертає увагу і на діяльність "Маслосоюзу".

Організації і діяльності виробничо-торгівельних кооперативів, в тому числі і молочарських, у 1921-1939 рр. присвячено дослідження З. Струк. Співпраця товариства “Сільський господар” та кооперативного молочарства очолюваного “Маслосоюзом” висвітлена в дисертації Л. Родіонової.

Досліджуючи особливості розвитку українського кооперативного руху на Волині Т. Вісіна побіжно торкається діяльності “ Маслосоюзу “. Роль української кооперації у громадсько-політичному житті Західної України розкрито в дисертації Л. Дрогомирецької. Окремі висновки і узагальнення молодих українських науковців знайшли наступний розвиток у пропонованому нами дослідженні.

Певну увагу українській кооперації приділяли науковці Польщі. В міжвоєнний період історики Т. Клапковський, М. Совінський, В. Казиміжа досліджували розвиток сільськогосподарської кооперації в Другій Речі Посполитій, звертаючи увагу і на молочарство в Західній Україні.

У другій половині ХХст. окремі аспекти розвитку кооперативного молочарства Польщі висвітлені в працях В. Русінського, Р. Тожецького, С. Вжосека, С. Хири – Роліч. У працях М. Сича прослідковано структурно-організаційну еволюцію української кооперації міжвоєнного періоду, висвітлено характер взаємин українських установ із польськими властями. Праці польських дослідників містять певний фактичний матеріал з історії української молочарської кооперації, однак, спеціальних досліджень, присвячених вивченню означеної нами проблеми, в польській історіографії немає.

Таким чином, вітчизняні і зарубіжні історики вивчали українську кооперацію загалом, а кооперативне молочарство розглядали побіжно, як її складову частину. Тому, незважаючи на наявність низки праць, у яких відображені окремі аспекти розвитку молочарської кооперації, досі ця проблема висвітлювалася лише фрагментарно. Українська молочарська кооперація Галичини в міжвоєнній Польщі не стала предметом спеціального комплексного дослідження як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній науці і потребує ґрунтовного вивчення.

Джерельну базу дисертаційного дослідження складають, насамперед, неопубліковані архівні джерела. Найбільш численні за кількістю та цілісні за

повнотою висвітлення досліджуваної проблеми зібрання документів містяться у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Центральному державному архіві вищих органів управління (ЦДАВОУ), Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАУ), державних архівах Івано-Франківської(ДАІФО), Львівської(ДАЛО) та Тернопільської (ДАТО) областей.

Значна частина цінної інформації знаходиться в ЦДАВОУ, у фонді 3795 (Українська Господарська Академія в ЧСР) . Цей фонд містить ряд документів, присвячених організації та розвитку молочарських кооперативів в Галичині, чинникам, які визначали діяльність кооперативного молочарства в краї. Матеріали фонду 4465 (Колекція документальних матеріалів українських націоналістичних установ , організацій та осіб) розкривають окремі аспекти політики Польщі щодо української молочарської кооперації.

У ЦДАГОУ, у фонді 6 (Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України . 1917-1936 рр.) зберігається значна кількість документів , що стосуються діяльності українських політичних партій Західної України у сфері кооперації.

Вагомим джерелом послужили фонди ЦДІАУ у Львові. Для дослідження взаємин української молочарської кооперації під керівництвом “Маслосоюзу” з українськими господарськими організаціями важливе значення мали фонди 206 (“Рідна школа” –Українське педагогічне товариство у Львові. 1881-1939) , 302 (Крайове сільськогосподарське товариство “Сільський господар” м. Львів. 1899-1944), 348 (Товариство “Просвіта” м. Львів 1868-1939 рр.), 320 (Ревізійний союз українських кооператорів, м. Львів), 344 (Українське національно-демократичне об'єднання 1925-1939 рр.)

Важливі документи, які частково висвітлюють діяльність української молочарської кооперації в Галичині виявлені в державних архівах Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Різноманітні за характером документи, що розкривають особливості функціонування кооперативних молочарень та політику Польщі щодо розвитку українського кооперативного

молочарства в Галичині містяться у фондах 2 (Станіславське воєводське управління), 6 (Станіславське повітове староство).

Цікаві матеріали з досліджуваної теми виявленні у ДАЛО. Серед них найбільший інтерес викликали документи фонду 110 (Львівське міське староство), які безпосередньо стосуються діяльності української молочарської кооперації на чолі з “Маслосоюзом”.

У ДАТО, у фондах 2 (Тернопільське воєводське управління – Відділ сільськогосподарський ветеринарний), 120 (Подільський Союз кооператорів в м.Тернопіль), 137 (Тернопільський повітовий відділ самоуправління. Відділ: землеробство) та 231 (Тернопільське воєводське управління м. Тернополя) містяться розпорядження воєводського повітового управління і відомості гмінних управ про молочні кооперативи Тернопільського повіту, переписка воєводського управління з повітовими староствами з питань діяльності “Маслосоюзу” на території воєводства, та інша інформація про діяльність українських кооператорів, в тому числі і молочарських.

Істотним доповненням до архівних джерел є опубліковані документи та матеріали. Окрему групу історичних джерел для вивчення досліджуваної проблеми складає мемуарна література, яка надає відомості про соціально- економічні процеси в Галичині. На сторінках регіональних історико – мемуарних збірників опубліковані спогади колишніх активних учасників кооперативного молочарства. Цікаві відомості з історії української молочарської кооперації Галичини містяться у спогадах І.Фура, Д. Лановика, Л. Палій.

Джерелознавчу базу дослідження збагатило залучення значної кількості періодичних видань, на сторінках яких висвітлювалися і коментувалися різноманітні події з життя і діяльності кооперативного руху в Галичині. Для висвітлення проблем досліджуваної теми використано журнали “Господарсько-кооперативний часопис”, “Кооперативна республіка”, газети “Діло”, “Вісті”, періодичні видання українських громадських товариств, зокрема “Календар “Сільського Господаря””, польський часопис “Sprawy narodnościowe”. Значна кількість інформації про українську молочарську кооперацію міститься в журналі “Кооперативне

молочарство”. Певну частину матеріалів про якісний і кількісний склад українських кооперативів, у тому числі й молочарських, містять статистичні збірники.

Отже, джерельна база є репрезентативною і достатньою для розв’язання поставлених наукових завдань.

У другому розділі - “Передумови розвитку української молочарської кооперації” - охарактеризовано природні, соціально-економічні чинники виникнення кооперативного молочарства в Галичині, проаналізовано політику польських властей у цій сфері господарювання.

Відзначається, що становленню молочарства в Галичині сприяла відповідна кількість великої рогатої худоби, наявність пасовищ та сіножатей. Найбільша кількість худоби була зосереджена у селянських господарствах. За умов аграрного перенаселення та малоземелля розвиток кооперативного молочарства рятував селян від злиднів.

Українське кооперативне молочарство в Галичині зародилося ще на початку ХХ ст. Початок цьому сектору кооперації, організованому на зразок західноєвропейських країн, дало повітове місто Прикарпаття Стрий. 1 жовтня 1904 року у с. Завадів Стрийського повіту почала діяти перша українська молочарська спілка. Її організував і очолив Остап Нижанківський. У 1905 р. у Стрию виник Союз руських молочарських спілок, який у 1907 р. реорганізовано на самостійну статутну організацію – Краєвий Союз Господарсько-Молочарський. Наглядову раду Союзу очолив Євген Олесницький. У 1913 р. Союз об’єднував майже 100 молочарських спілок, придбав у Стрию будівлю, влаштував там механічну холодильню для масла, відкрив молочарську школу.

Перша світова війна перервала розвиток українського кооперативного молочарства. Після її закінчення постала нагальна потреба його відновлення.

Система української молочарської кооперації у міжвоєнний період формувалася на основі творчого використання досвіду, здобутого на початку ХХ ст. відповідно до нових національно-політичних і соціально-економічних умов життя українців у Польщі. Відродженню української кооперації сприяв закон від 29 жовтня 1920 р., який дозволяв створювати національні кооперативні об’єднання,

гарантував дотримання основних демократичних принципів кооперативного руху – вільне і відкрите членство, нескладний спосіб заснування і реєстрації кооперативів тощо.

Після опублікування кооперативного закону, спостерігалася активізація ідеологічно-організаційних пошуків теоретиками і засновниками української кооперації. В основу кооперативної ідеології була покладена ідея про злиття кооперативного руху в одне ціле з національно-визвольною боротьбою українського народу заради здобуття державної самостійності. Теоретики вбачали в кооперації важливий шлях до економічного національного відродження, тому прагнули залучити в її систему якомога більше українських селян, обстоювали за кооперацією право на господарську самодіяльність.

У розділі проаналізовано пошук засновниками кооперації оптимальних форм кооперативних організацій і раціональної структури кооперативної системи. Стверджується, що в результаті клопіткої організаційної роботи у 1920-1925 рр. в основному завершилося організаційне оформлення системи українських кооперативних організацій, сформувалися чотири головні види української кооперації, у тому числі молочарська – районні молочарні та “Маслосоюз”.

На початку 20-х років польська влада не чинила серйозних перешкод становленню українського кооперативного руху. Ситуація змінилася у 1926 р., коли у Польщі було встановлено режим “санації”. Відтоді посилювалося прагнення урядовців контролювати і “регулювати” його розвиток, “узгоджувати” діяльність українських кооперативів з планами господарського поступу країни. Згідно з розпорядженням президента Польщі “Про промислове право” від 7 червня 1926 р. і “Про будівельне право” від 16 лютого 1928 р. за невідповідність встановленим санітарним нормам представники адміністрації закривали українські молочарські кооперативи, чинили перешкоди в їх реєстрації. На святкування 10-ліття проголошення ЗУНР, яке відбувалося 1 листопада 1928 р. поляки відповіли масовими погромами українських установ “Маслосоюзу”. Значних збитків українській молочарській кооперації було завдано під час пацифікаційної акції 1930 р. в Галичині.

Попри репресивну політику польських властей, українська молочарська кооперація в Галичині з року в рік зміцнювала свої позиції. Її організаційний розвиток був настільки сильним, що світова економічна криза, яка охопила Польщу на початку 30-х років, не відразу її зупинила, хоч і спричинила скорочення обсягів виробництва. Завдяки міцним ідейно-організаційним основам, умінням знаходити і впроваджувати ефективні методи господарювання, українська молочарська кооперація зуміла не лише подолати негативні тенденції, але й продовжувала розвиватися.

У 30-х роках українська кооперація в Польщі все більше підпадала під державний контроль. У 1934 р. сейм ухвалив новий кооперативний закон. У результаті новації зі складу Ревізійного союзу українських кооперативів було виведено 435 українських кооперативів, які були змушені перейти під “опіку” польських місцевих кооперативних союзів.

На знищення української молочарської кооперації спрямовувався молочарський закон, прийнятий у 1936 р., згідно з яким до молочарень ставилися високі технічні і санітарні вимоги, а планування їх мережі залежало від польської адміністрації. Напередодні прийняття цього закону, місцеві польські чиновники розпочали акцію з метою організації на території Галичини польських молочарень. Вони переконували селян здавати молоко до польських молочарень і що виплата за здачу молока буде вища, ніж дотепер. Ця акція не знайшла прихильників серед українських селян, так як вони розуміли, що вона проводиться швидше з політичною, ніж з господарською метою.

Загалом протягом всього досліджуваного періоду зусилля польських властей спрямовувалися на обмеження діяльності українського кооперативного молочарства. Незважаючи на всілякі перешкоди, загальна динаміка української молочарської кооперації була позитивною. У вересні 1939 р. в Галичині діяли 136 великих районних молочарень, які об'єднували 1600 збірень молока, обслуговуючи понад 205 тис. селянських господарств. Поряд з розбудовою мережі та кількісним ростом української молочарської кооперації відбувалася кристалізація її ідеологічно-організаційних засад.

У третьому розділі - “Організаційні аспекти становлення та розвитку української молочарської кооперації” - розглядається етап відновлення і розвиток кооперативного молочарства у міжвоєнний період, формування та удосконалення організаційної структури “Маслосоюзу”.

Зазначається, що відродженню кооперативного молочарства в Галичині сприяв закон від 29 жовтня 1920 р., який дозволяв створювати національні кооперативні спілки. Однак через брак матеріальних засобів і підготовлених фахівців молочарська кооперація відновлювалася повільно. У 1922 р. діяло лише 19 українських молочарень.

Влітку 1923 р. у Стрию створено Станіславівську філію Молочарського Союзу. До її керівництва увійшли А. Палій, І. Остап’як і Ф. Глум. Незабаром до них приєдналися випускники молочарських шкіл Чехословаччини О. Лис та А. Мудрик. Завдяки їх зусиллям кооперативне молочарство почало активно розвиватися на Станіславівщині. У 1924 р. керівники Станіславівської філії поповнили ряди дирекції Крайового Молочарського Союзу. У березні 1925 р. сформувалася нова дирекція Союзу : Андрій Палій – загальне керівництво і торгівля, Андрій Мудрик – технологія виробництва й організація кооперативів, Ольга Бачинська – бухгалтерія. Тоді ж зареєстровано нову назву Союзу – Крайовий Молочарський союз “Маслосоюз” у Стрию та прийнято його охоронний знак - чотирилистну конюшину.

Інтенсивне відродження української молочарської кооперації дозволяло зібрати кошти для будівництва сучасних молочарень, придбання необхідного устаткування, зосередження сировини на одному місці для зменшення затрат на виробництво. Першим кооперативом нового типу стала районна молочарня у м. Глинянах Перемишлянського повіту, заснована у 1928 р.

Розвиток кооперативного молочарства загальмувала економічна криза 1928-1933 рр., коли різко впали ціни на молочні продукти і зросли труднощі із збутом масла. Однак завдяки міцним ідейно-організаційним основам українська молочарська кооперація зуміла вистояти. Саме в цей важкий період було здійснено майже повну її реорганізацію. У 1930 р. створено 85 великих районних молочарень, у 1932 р.- 105. Напередодні вибуху другої світової війни в Галичині діяло 136

українських районних молочарень. У 30-х роках “Маслосоюз” організаційно і торговельно охопив майже весь терен Галичини.

Отже, незважаючи на протидію польської влади, матеріальні і господарські труднощі, у міжвоєнний період було вироблено ефективну організаційну структуру українського кооперативного молочарства. В її основу була закладена двоступенева система: районні молочарні зі збірнями молока і сметани та “Маслосоюз” зі своїми відділами і складами. Для успішної та більш ефективної діяльності “Маслосоюз” засновував в залежності від потреб і обставин окружні організаційні та торговельні відділи. У 1939 р. “Маслосоюз” мав 9 відділів – у Львові, Станіславові, Тернополі, Луцьку, Стрию, Перемишлі, Коломиї, а також у Катовіцах і Бельську.

“Маслосоюз” відзначався демократичною формою управління. Відповідно до статуту керівними органами Союзу були загальні збори, наглядова рада і дирекція. Діяльність кооперативних молочарень контролював Ревізійний союз українських кооперативів.

Проаналізований в дисертації матеріал дає підстави зробити висновок, що організаційна структура української молочарської кооперації забезпечувала ефективну і злагоджену співпрацю між усіма її ланками, слугувала прикладом для наслідування іншим національним кооперативним організаціям.

У четвертому розділі – “Господарська діяльність “Маслосоюзу”” – висвітлюється виробнича та торговельна діяльність “Маслосоюзу”, його співпраця з українськими громадськими організаціями краю: “Сільським господарем”, “Просвітою”, “Союзом українок”, “Рідною школою”.

Головна виробнича діяльність проходила в районних молочарнях та їх збірнях. Протягом усього існування українського кооперативного молочарства доставка молока зростала з року в рік, за винятком 1932-1933 років - періоду світової економічної кризи. Якщо в 1926 році було доставлено 10 млн. літрів молока, то в 1936 році - більше 90 млн. літрів. За реалізацію молока селяни отримували сталий прибуток, що складав 20-30 злотих щомісячно. Головним продуктом, який виробляли кооперативні підприємства було масло. Про постійне зростання виробництва масла в районних молочарнях свідчило збільшення доставки цього

продукту до “Маслосоюзу”. Якщо в 1926 р було доставлено 400тис. кг масла, то в 1936 р. вже майже 3 млн. кг. Українське кооперативне молочарство дбало про високу якість своєї продукції. “Маслосоюз” мав свою лабораторію, в якій кваліфіковані працівники перевіряли якість продукції.

Покупець віддавав перевагу саме “Маслосоюзу”. Про що свідчить хоча б той факт, що під час кризи 1929-1933 рр. молочарське виробництво у Польській державі скоротилося на 50 %, натомість українське в Галичині – лише на 11%.

“Маслосоюз” не тільки збільшував кількість молочної продукції, але й розширював її асортимент, урізноманітнював надання послуг. З цією метою в містах створювалися цехи для виробництва різних видів сирів, сметани, пастеризації молока тощо. У 1926 р. “Маслосоюз” розпочав виготовлення бринзи. З 1932 р. у Ворохті було засновано бринзярню, згодом таке ж виробництво налагоджено у Коломиї. Напередодні другої світової війни “Маслосоюз” мав ,окрім районних , вісім міських молочарень у Львові, Стрию, Дрогобичі, Станіславові, Тернополі, Самборі, Коломиї, Чорткові, а також дві сироварні – у Коломиї і Тернополі.

Поряд з виробничою діяльністю “Маслосоюз” займався продажем молочної продукції. На внутрішньому ринку торгівля велася через відділи, склади та крамниці. У відділах та складах здійснювалася гуртова торгівля, а в крамницях – роздрібна. Експортом займалася централь “Маслосоюзу” , яка весь надлишок масла, що не можна було збути в Галичині, вивозила за кордон. Українське масло експортувалося до Австрії, Англії, Данії, Німеччини, Палестини, Франції, Швейцарії. Вперше “Маслосоюз” вийшов на закордонний ринок у 1926 році, експортуючи протягом року понад 48 тис. кг масла. У 1938 р. українська кооперація Галичини експортувала майже 112 тис. кг масла, в основному до Англії .

Обсяги торгівлі “Маслосоюзу” постійно зростали . якщо у 1928 р. продано на внутрішньому та зовнішньому ринках близько 1 млн. кг масла, то в 1938 р. вже 3 млн. кг.

Важливим чинником ефективної діяльності української молочарської кооперації була співпраця централі “Маслосоюзу” з провідними громадськими організаціями краю, зокрема з “Сільським Господарем”, “Рідною школою”,

“Союзом українок”, Українським лікарським товариством. Зміст та форми їхньої співпраці зумовлювалися необхідністю піднесення рівня господарської культури галицького селянства та переслідували економічні завдання. Слід зазначити, що “Просвіта”, по суті, виступила першим національним пропагандистом і організатором кооперативної діяльності серед українців Галичини.

Розвитку економічного просвітництва та пропаганді передового досвіду сприяли господарські виставки. Перша українська Хліборобська виставка організована “Просвітою” і Крайовим Молочарським Союзом відбулася ще у 1909 р. у Стрию. Про зрушення у хліборобській галузі засвідчили організовані спільно “Маслосоюзом” та “Сільським Господарем” окружні виставки у Стрию (1927 р.) та Копичинцях (1928р.).

Важливе значення для розвитку українського кооперативного молочарства мала плідна співпраця з товариством “Сільський Господар”, метою якого було дбати про господарське та культурне піднесення села, зокрема розвивати інфраструктуру аграрного ринку, створювати національну сільськогосподарську освіту.

Молочарські кооперативи, крім організації переробки молока та збуту молочарської продукції займалися агрономічною допомогою селянству. У цьому напрямку найбільш ефективною виявилася співпраця з “Сільським Господарем”, заходи якого використовувалися для сприяння розвитку молочного тваринництва селянських господарств. Праця організовувалася за методом контролю молочності – виявлення природної молочної продуктивності корів через науково унормовану годівлю, який був запозичений з досвіду сільськогосподарських товариств США, Німеччини та інших держав Європи. Конференція представників “Сільського Господаря” і “Маслосоюзу” в 1929 р. виробила план організації контролю молочності тварин. Було ухвалено започаткувати контроль молочності секціями годівлі та вирощування худоби при гуртках “Сільського Господаря” на території районних молочарень “Маслосоюзу”, забезпечити працю науково-методичними розробками, підготувати кадри контролерів-асистентів. Для покращення стану годівлі корів зоотехнічний відділ “Сільського Господаря” розробив план роботи,

який було реалізовано протягом 1936 р. У всіх повітах проводилася роз'яснювальна робота, діяли гуртки і курси.

“Сільський господар” спільно з “Маслосоюзом” займався розвитком кормової бази селянських господарств. У 1934-1935 роках у селах Станіславівського воєводства проводилися показові досліди з поліпшення стану пасовищ. Господарства і гуртки “Сільського Господаря”, що займалися показовим дослідництвом, стали практичною школою ознайомлення з науковими розробками, передовою агротехнікою, методикою їхньої впровадження.

Під впливом цих та інших заходів селяни почали приділяти більше уваги раціональному годуванню корів, дбати про купівлю високопродуктивних тварин.

Важливе значення мала співпраця “Маслосоюзу” з “Просвітою” та “Рідною школою” в культурно-просвітній діяльності. Завдяки їх спільним зусиллям в Галичині функціонували однорічна хліборобська школа товариства “Просвіта” в Милованні, школа “Сільського Господаря” у Коршеві, молочарська школа “Маслосоюзу” в Стрию, агрономічні курси при товаристві “Сільський Господар” в Янчині.

Одним із напрямів культурно-освітньої діяльності українських кооперативів, у тому числі й молочарських, стало підвищення загальноосвітнього рівня учасників кооперативного руху та широких верств суспільства. З метою підвищення грамотності населення “Маслосоюз” фінансово підтримував роботу спеціальних секцій “Просвіти”, “Рідної школи”, “Союзу українок”, створював гуртки з ліквідації неписьменності.

Важливим засобом культурно-освітньої діяльності і кооперативної пропаганди стали щорічні кооперативні свята, які сприяли піднесенню національної свідомості населення. З метою активізації агітаційної роботи на селі при молочарських кооперативах організовувалися самоосвітні гуртки. Теоретики і практики “Маслосоюзу” брали активну участь в організації показових конференцій, семінарів, кооперативних свят, проводили лекції для населення. Широку кампанію під гаслом “Скріпимо кооперацію масовим членством” у 1932 р. розпочали

кооперативні секції при філіях і гуртках “Союзу українок”. Це дозволило залучити до молочарських кооперативів значну кількість українського жіноцтва.

“Маслосоюз” налагодив співпрацю з Українським лікарським товариством у Львові. За його допомогою вдалося поліпшити санітарно-гігієнічний стан районних молочарень і загалом селянських господарств.

Співпраця “Маслосоюзу” з українськими громадськими організаціями в досліджуваний період сприяла піднесенню рівня господарської культури галицьких селян. Завдяки активній агітаційній та просвітницькій роботі цих товариств відбувалося формування економічного мислення селян та їх прилучення до агрокультурних знань. Громадсько-економічна співпраця української молочарської кооперації з названими організаціями стала важливим чинником внутрішньої консолідації українців під владою Польщі та сприяла економічному самозахисту галицького селянства.

У висновках узагальнено результати проведеного дослідження:

Українська молочарська кооперація Галичини в міжвоєнній Польщі стала невід’ємною частиною національного суспільно-політичного, економічного і культурного життя та розвивалася одночасно з іншими формами кооперативної організації. Основою ідеології українського кооперативного руху була орієнтація на перетворення кооперативів в осередки національного руху, які повинні були забезпечити економічні підвалини самостійного розвитку нації в умовах бездержавності і в такий спосіб підготувати населення до боротьби за державну незалежність.

Для молочарської кооперації Галичини була притаманна здатність до саморозвитку. Мережа кооперативів зростала внаслідок об’єктивних національних потреб, спираючись на підтримку українського населення. Кооперативне молочарство стало динамічним, господарським чинником тільки завдяки наполегливій праці його керівників і спеціалістів.

Протягом досліджуваного періоду польська влада чинила перешкоди розвитку українського кооперативного молочарства, намагалася поставити його під

державний контроль. Незважаючи на протидію, загальна динаміка української молочарської кооперації була позитивною. Напередодні другої світової війни “Маслосоюз” обслуговував понад 205 тис. селянських господарств.

У міжвоєнний період сформовано ефективну організаційну структуру кооперативного молочарства. У її основу закладено двоступеневу систему: районні молочарні та “Маслосоюз”. Така структура забезпечувала злагоджену співпрацю між усіма ланками. “Маслосоюз” відзначався демократичною формою управління: загальні збори, наглядова рада і дирекція. Це дозволяло уникнути конфліктів і непорозумінь, забезпечувалися сталі доходи від зданої сировини селянам.

Кооперативні підприємства з кожним роком нарощували обсяги виробництва молочної продукції, розширювали її асортимент, урізноманітнювали надання послуг. У 1926 р. “Маслосоюз” вийшов на закордонний ринок, експортуючи масло в європейські країни. З 1938 р. на внутрішньому та зовнішньому ринках було продано майже 3 млн. кг масла.

Молочарська кооперація втягувала селян у товарно-грошові відносини, прилучала до новітніх технологій та передових європейських методів господарювання, сприяла внутрішньому згуртуванню українського селянства, а відтак ставала важливою передумовою піднесення його господарської культури і підвищення рівня життя.

Діяльність “Маслосоюзу” базувалася на наукових засадах, зокрема здійсненні селекційно-плеємної роботи. При районних молочарнях діяли секції охорони тварин, які фінансували ветеринарну службу, навчали селян прогресивних технологій ведення тваринництва. При “Маслосоюзі” функціонували постійно діючі молочарські курси, однорічна молочарська школа. Налагоджена система молочарського кооперативного просвітництва забезпечила підготовку патріотично налаштованих фахівців для господарської роботи, внаслідок чого з'явилася чимала група кооперативних працівників, яка, наперекір польським властям, докладала зусиль для розвитку українського національного життя.

Молочарська кооперація співпрацювала з “Просвітою”, “Сільським Господарем”, “Рідною школою”, “Союзом українок” та іншими громадськими

організаціями і тим самим забезпечувала потреби українства у життєво важливих суспільних сферах

Сьогодні відродження і розвиток кооперації в Україні є важливим загальнонаціональним завданням. Ринкова трансформація економіки, в тому числі й агропромислового комплексу України, вимагає широкого втілення в життя ідей та попереднього досвіду кооперативного руху. Активне залучення до реального сектора економіки кооперативних господарських організацій значно прискорить розвиток вітчизняного виробництва, створить додаткові робочі місця, сформує соціально-побутову інфраструктуру в сільській місцевості. Організаторам та творцям новітнього кооперативного молочарства не обійтись без творчого використання багатого досвіду діяльності міжвоєнного “Маслосоюзу”.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено у таких публікаціях авторки:

1. Шміло О. Сільськогосподарська кооперація західноукраїнського селянства у 20-30-і рр. ХХ століття як форма підприємницької діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: історія. – Вип. 1. – Тернопіль. – 2002. – С. 84-86.

2. Шміло О. Особливості еволюції соціально-економічної структури західноукраїнського села в 20-30-х роках ХХ століття // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: історія. – Вип. 2 – Тернопіль. – 2002 – С. 48-52.

3. Шміло О. Особливості підприємницької діяльності західноукраїнського селянства в міжвоєнний період (1921-1939 роки) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Збірник наукових праць. Інститут історії України НАН України.– К., 2002. – С. 130-139.

4. Шміло О. Участь західноукраїнської інтелігенції в формуванні кооперативних організацій у Східній Галичині в міжвоєнний період // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: історія. Вип. 1 / Голова ред. кол. Г.І. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 189-194.

5. Шміло О. Умови розвитку української молочарської кооперації Східної Галичини // Суспільство: історія, методологія дослідження, практика. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, м. Тернопіль, 18 червня 2004 року. – Тернопіль, 2004. – С. 81-82.

6. Шміло О. Організаційна структура української молочарської кооперації Східної Галичини в міжвоєнній Польщі (1921-1939 рр.) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Вип. 6. – Луцьк, 2005. – С. 35-41.

7. Шміло О. Співпраця кооперативного об'єднання “Маслосоюз” з українськими громадськими організаціями Західної України (20-30-ті роки ХХ ст) // Матеріали V Буковинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, 29 вересня 2005 року. – Чернівці: Книги ХХІ століття, 2006. – Т.1. – С.

Анотація

Шміло О.П. Українська молочарська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі (1921-1939 рр.). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2006.

У дисертації проведено комплексне дослідження української молочарської кооперації Галичини, на чолі з “Маслосоюзом” у 1921-1939 рр. Висвітлено передумови та особливості розвитку кооперативного молочарства, проаналізовано його організаційну структуру. Досліджено виробничу та торговельну діяльність “Маслосоюзу”, простежено еволюцію взаємин із національними громадськими організаціями “Просвітою”, “Сільським господарем”, “Союзом українок”, “Рідною школою”.

Українське кооперативне молочарство розглядається як впливова економічна сила, невід’ємна складова частина суспільно-політичного, господарського і культурного життя Галичини.

Ключові слова: українська кооперація, кооперативне молочарство, “Маслосоюз”, Галичина, виробничо-торговельна діяльність, культура господарювання.

Аннотація

Шмило О.П. Украинская молочарская кооперация Галичины в междувоенной Польше (1921-1939 гг.). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2006.

В диссертации произведено комплексное исследование деятельности украинской молочарской кооперации Галичины в 1921-1939 гг., проанализирована производственная и торговая работа “Маслосоюза”, сотрудничество с национальными общественными организациями. Украинская молочарская кооперация рассматривается как влиятельная общественная сила, обеспечившая материальную поддержку населения в его борьбе за экономическую самостоятельность и политическую независимость.

Прослеживается процесс возобновления и развития украинского молочарского кооперативного движения в Галичине после окончания первой мировой войны. Усовершенствование кооперативной формы хозяйствования украинского населения препятствовали польские власти, используя при этом самые разнообразные способы, чтобы прервать развитие украинской молочарской кооперации, ограничить её влияние на общество, подчинить своим требованиям. Несмотря на преграды, украинская молочарская кооперация адаптировалась к условиям польской реальности и успешно развивалась. Накануне второй мировой войны в Галичине действовали 136 украинских районных молочарень, 1600 сборных пунктов молока, которые обслуживали свыше 205 тыс. крестьянских хозяйств.

В междувоенный период была выработана эффективная организационная структура украинского кооперативного молочарства, которая отличалась демократической формой управления. Это обеспечивало плодотворное сотрудничество между всеми её звеньями, служило примером для наследования другим национальным кооперативным организациям.

Молочарская кооперация оказывала положительное влияние на повышение хозяйственной культуры сельского населения. Кооперация втягивала крестьян в товарно-денежные отношения, содействовала подъёму материального уровня жизни населения. Молочарские кооперативы стремились к повышению качества украинской продукции и модернизации производства. В результате значительно возросли объёмы торговли молочной продукцией на внутреннем и внешнем рынках. Если в 1928 г. было продано 1 млн. кг масла, то в 1938 г. уже почти 3 млн. кг. Украинское масло экспортировалось во многие западноевропейские страны. Под влиянием молочарской кооперации происходили положительные изменения в развитии животноводства, быте и культуре сельского населения.

Молочарская кооперация вела активную деятельность, направленную на повышение общеобразовательного уровня сельского населения. С целью поднятия общей грамотности крестьян. "Маслосоюз" финансировал работу специальных секций "Просвиты", "Союза украинок", "Родной школы", создавал кружки по ликвидации неграмотности. Организация молочарской школы и специальных курсов обеспечивала подготовку квалифицированных кадров для работы в кооперативном молочарстве.

В целом молочарская кооперация сыграла значительную роль в экономическом и культурном возрождении украинского населения Галичины. Её тесное взаимодействие и сотрудничество с другими национальными кооперативными общественными организациями стало важным фактором внутренней консолидации украинцев под властью Польши, содействовало экономической самозащите крестьянства.

Ключевые слова: украинская кооперация, кооперативное движение, “Маслосоюз”, Галичина, производственно-торговая деятельность, культура хозяйствования.

Annotation

Shmilo O.P. The Ukrainian dairy cooperation of Halychyna in the postwar period in Poland (1921-1929). Manuscript.

The dissertation on competition for a scientific degree of candidate of Historical Sciences in the specialization 07.00.01. – History of Ukraine. – Lviv National University named after Ivan Franko, 2006.

The thesis studies the activity of the Ukrainian dairy cooperation of Halychyna, which was headed by “Maslosoiuz” in 1921- 1929. The preconditions and peculiarities of the development process of the Ukrainian dairy cooperation of Halychyna are elucidated, its structure is analysed. The thesis studies productive capacity and trade activity of “Maslosoiuz”, investigates the evolution of relations with civil organizations of Western Ukraine: “Prosvita”, “Silskyi hospodar”, “Soiuz ukrainok”.

The Ukrainian dairy cooperation is regarded as the integral part of national, social, political, economic and cultural life in Halychyna.

Key words: an Ukrainian cooperation, a cooperative movement, dairy cooperation, Halychyna, “Maslosoiuz”, regional dairy cooperation.